

Oponentský posudek habilitační práce:

Autor práce: **MUDr. PhDr. Jan Poněšický, Ph.D.**

Název práce: **Biopsychosociální pojetí agrese, násilí a moci: Kritická studie. Konsekvence pro psychoterapii a pedagogiku.**

K relevanci zkoumaného tématu: Téma, na něž se zaměřuje tato habilitační práce, je tématem mimořádně závažným, a to zvláště v posledních letech. Agrese a násilí, a jejich spojení s mocí (v individuálním i v sociálním kontextu), se stávají vysoce aktuálními problémy, které vyžadují řešení, ať již na rovině terapeutické, pedagogické, či jiné.

Ke struktuře publikace a k myšlenkovému postupu: Logiku postupu jednotlivých částí publikace lze považovat za zdůvodnitelnou a náležitou. Poté, co se autor přiznává k určitému epistemologickému hledisku, pojedná nejprve o hlavních teoriích agrese, násilí, a také moci. Poté tuto problematiku, pojednanou v obecnější rovině, specifikuje v oblasti sobě vlastní, tj. v psychoterapii. Ve třetí části se pokouší – s ohledem na problematiku agrese a násilí – o jakýsi „transfer“ z oblasti psychoterapie do oblasti pedagogiky. V takto strukturovaném postupu autor přiznaným způsobem a s náležitými odkazy využívá některých svých dříve publikovaných studií, což je samo o sobě v pořádku. Nese to však s sebou skutečnost, že někdy zbytečně opakuje některé pasáže (např. str. 141).

Čtenář či posuzovatel si může klást otázku, nakolik a jak je tato práce teoretická či empirická. Přestože se nejedná o práci standardním způsobem výzkumnou, rozhodně se nejedná ani o práci „pouze teoretickou“. Na této habilitační práci je totiž znát, že mnoho z toho, co je zde předkládáno, je podloženo mnohaletou psychoterapeutickou zkušeností autora. Domnívám se, že právě proto by této práci mohlo prospět více praktických příkladů a kasuistických ilustrací. Tam, kde se v předložené práci takovéto příklady a ilustrace vyskytují, přispívá to ke srozumitelnosti, živosti a přesvědčivosti výkladu. Je to v souladu s autorovým epistemologickým východiskem, týkajícím se důležitosti zachycení jedinečného a konkrétního, k čemuž mohou posloužit příklady, příběhy, dokonce i příměry a metafory.

K teoretickým východiskům: Autorova teoretická východiska odpovídají označení „biopsychosociální“ z názvu této habilitační práce. V jádru jeho perspektivy je psychoanalýza, která je komplexně pojata, tj. klade důraz jak na individuální, tak také na vztahovou a sociální dimenzi, a také, v souladu s orientací autora, na dimenzi

psychosomatickou. To se – vzhledem k tématům agrese, násilí a moci – ukazuje jako šťastné a náležité. Vedle toho je psychoanalytické hledisko doplněno o řadu dalších přístupů a perspektiv: mj. teorie učení, hledisko biologické a neurologické, hledisko sociologické a historické, hledisko filosofické a další.

K tématu agrese a násilí a jejich terapeutických souvislostí: Témata agrese a násilí jsou zde pojata v širokém kontextu řady různých dimenzí a aspektů (vrozená pudovost, reakce na frustraci, udržování hranic, dynamika vztahovosti, koherence a integrita osobnosti, konstruktivní a destruktivní agrese, ad.). Sympatickým rysem této publikace je opakující se akcent na vztahové hledisko (v kontextu vzniku a příčin agrese a násilí) a na empatii (v kontextu terapeutického řešení). Dalším charakteristickým specifickým autorova přístupu je jeho zaměření na psychosomatickou stránku popisovaných procesů: právě empatii vidí jako proces zakořeněný v lidské tělesnosti, dokonce i v neurologickém základu. Dochází tu k zajímavému průniku přístupů, které skládají zmíněné biopsychosociální pojetí: zde popisované „empatické řešení“ má svůj aspekt individuální (teorie mysli, mentalizace) vztahový (rodičovské a další meziosobní interakce) i biologický a neurologický (tělesná resonance, zrcadlové neurony).

K možným pedagogickým aplikacím: V závěrečné části se autor pokouší – na základě své bohaté praktické zkušenosti – přenést některé poznatky z oblasti psychoterapie a formulovat určité důsledky pro možnosti pedagogického využití. Jedná se mimo jiné o možné chování učitele v konfrontaci s agresivními projevy žáků. Přestože se autor tomuto věnuje pouze na malém prostoru posledních stránek publikace, ukazuje se zde užitečnost a přínosnost přístupu k agresi a násilí, který je rozvinut v této habilitační práci. Je zde naznačeno, že pro účinné zacházení s agresí je důležité pokusit se zjistit, jakého druhu je příslušná agrese, jaké jsou její příčiny a geneze. Teprve od toho se mohou odvíjet různé způsoby zacházení s touto agresí. V tomto směru autor navrhuje řadu doporučení. Zde se zhodnocuje teoretický a pojmový aparát, připravený v předcházejících částech publikace. Autor zde opět klade důraz mj. na empatické řešení, na emocionální a somatické procesy, ad. Jako čtenář i posuzovatel této habilitační práce zde konstatují určitou lítost nad tím, že této části nebyl věnován větší prostor, neboť je zjevné, že autor k tomuto má co říci.

Otázka k obhajobě: V závěru své práce naznačujete, že pro efektivní zacházení s agresí žáků by pro učitele byly užitečné a potřebné určité teoretické znalosti (např. rozlišování typů agrese z hlediska jejich různé geneze), a také praktické kompetence (např. schopnost empatického postupu, která pravděpodobně vyžaduje také určitý druh

„psychosomatické kondice“). Psychoanalytik, či obecněji psychoterapeut, získává takovéto kompetence a takovouto „kondici“ dlouhým náročným výcvikem, supervizí a vlastní praxí. Je však otázkou, jakým způsobem by mohl alespoň některé z těchto kompetencí získat učitel. Máte představu, jak by mohlo být toto získávání kompetencí učitelů prakticky řešeno?

Celkové hodnocení: Autor ve své habilitační práci uchoopil téma, které lze bezpochyby označit jako vysoce aktuální. Přestože práce obsahuje určité rezervy (lze si představit větší systematickosti její teoretické stránky a bohatší ilustrační materiál její empirické stránky), nelze jí upřít to, že se jedná o publikaci založenou na bohaté psychoterapeutické zkušenosti, která je do hloubky promyšlena v řadě různých teoretických kontextů. Z tohoto hlediska tato publikace splňuje kritéria týkající se vědeckého přínosu, která lze uplatňovat na habilitační práci. Autor zde osvědčil schopnost originálního, tvůrčího a inspirativního myšlení. Proto tuto práci **doporučuji k obhajobě.**

V Praze 29. července 2016

Doc. PhDr. Vladimír Chrz, Ph.D.

Posudek na habilitační práci

MUDr. et PhDr. Jana Poněšického, PhD.

Biopsychosociální pojetí agrese, násilí a moci. Kritická studie. (Konsekvence pro psychoterapii a pedagogiku).

Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, české Budějovice, 2016

Autor předkládá habilitační spis, který je složen ze tří částí. V první z nich interpretuje agresi, násilí a moc (a jejich provázanost), druhá část je souborem příspěvků publikovaných či přednesených v terapeutickém kontextu a věnovaných téže problematice. Ve třetí části se pak věnuje možnostem implementace terapeutických zkušeností s agresivitou do pedagogiky.

Není obtížné již na začátku rozpoznat teoretickou pozici autora. Je zřejmé, že základním prizmatem, kterým bude nahlížet na agresi, je psychodynamický přístup, převážně aplikovaný na jedince. Avšak autor podniká též amplifikační exkurzy do oblasti společenské a kulturní. Psychoanalytický výklad je stručně podpořen odkazem k neuropsychologickému modelu afektivního fungování. Snad by bylo možné ještě doplnit, že v posledních letech se tato linie uvažování systematicky rozvíjí, například Kaplan-Solms se Solmsem (2000) explicitně spojují neurologické procesy s psychoanalytickými koncepty struktur jako je ego a také s mechanismy obran jako jsou popření a štěpení. Agrese je chápána jako jedna z „primitivních“ komponent (sama nabývající různých forem a mající různý původ) kombinující se s jinými afektivními a kognitivními prvky. Poznatky z oblasti neuropsychologie autor adekvátně využívá ve své práci na mnoha místech k podpoře svých výkladů.

Agresi vymezuje na protikladu dvou koncepcí, totiž chápání agrese jako vrozeného pudu a teorie agrese jako reakce na frustraci. Autor se domnívá, že právě v tomto názorově dichotomizovaném prostoru se odehrávají spory o adekvátní uchopení agrese. Biologicko – psychodynamické hledisko se střetává s behaviorálně-sociálním výkladem. Avšak tento protiklad je jen zdánlivý, jak ukázali někteří autoři analyzující Freudovy a Dollardovy a spol. přístupy. Dr. Poněšický proponuje podle svých slov tzv. realistický přístup k agresi, který připouští obě pojetí, z čehož potom vyplývá, že agrese má vždy pudovou složku (někteří badatelé preferují označení „instinktivní“, avšak vzhledem k jasné autorově teoretické orientaci je užité výrazu „pud“ na místě) a ostatní komponenty jsou jen odvozené, vyvolané kulturou, výchovou, sociálními a vztahovými interakcemi, apod. (autor je však nepodceňuje a jejich význam ve výchově, resocializaci a psychoterapii zdůrazňuje). Ve skutečnosti však autorem v úvodu předestřený kontrast mezi pudovou a frustrační hypotézou není tak velký. Spor, který měl zřejmě autor na mysli a který se čas od času v psychologii rozhoří, se týká původu (motivů, zdrojů, etc.) lidského jednání jako takového, tj. zda jej lze vysvětlit spíše jako dědičnost či vrozené tendence (nature) nebo jako osobní zkušenost formovanou prostředím, výchovou či kulturou (nurture). Takto nastolená dichotomie nemůže mít při výkladu lidského jednání jednoznačné řešení, čehož si autoři různých teorií agrese jsou

vědomí a tak i když je zřejmé, že výzkumná zjištění získaná v rámci určitých koncepcí podporují jednu či druhou variantu řešení, vždy zůstává prostor pro oprávněné pochybnosti vyvažující interpretační jednostrannosti. Podle dr. Poněšického nelze agresi porozumět, pokud marginalizujeme význam pudové složky. Dokonce takovou idealizovanou představu o agresi jako pouze sociálním výtvaru považuje za nebezpečnou, neboť paradoxně (a nereflexivně) posiluje agresi na všech úrovních existence člověka. Agrese je tedy přirozená, vrozená dispozice, která je se svým vnitřním potenciálem vždy přítomna v jednání či prožívání jedince, přinejmenším jako možnost, která je po ruce. Z uvedené úvahy potom vyplývá i autorův pokus definovat agresi jako neutrální výraz, jako slovo, které nereprezentuje žádné chování ani prožívání. Taková abstrakce, nebo spíše sémantická neutralizace mu otevírá prostor pro specifikaci či propojování s různými podmínkami, kterými pak agresi konkretizuje. Spojí-li se – zřejmě neutrální vrozená struktura, kterou lze nazvat agresivitou - s určitými emočními stavy či impulsy jako jsou zlost, vztek, hněv, hostilita, nabude potom srozumitelné podoby. Jinak řečeno, existují různé druhy agrese, které lze identifikovat na základě toho, co vše vezmeme v úvahu, či jaká je teoretická orientace autora. Dr. Poněšický využívá plně takového metodologického východiska a podle toho, jaké podmínky bere v potaz, pojednává o různých podobách agrese typologicky. *Nebylo by lépe pro takové pojetí spíše použít arousal jako základní koncept, a agresi, jejíž konotace jsou již hodnotově zabarveny, odvozovat od tohoto sémanticky neutrálnějšího východiska?* Pokud bychom přijali sémanticky vyprázdňený pojem agrese jako výkladový rámec, pak bychom za agresi mohli považovat jakékoli narušení struktury či hranice, tedy i například kousnutí do jablka. Důsledkem neutralizace pojmu agrese je potom kupříkladu i Poněšického úvaha o původu válek opírající se o Lorenzovy názory – agrese je vytvořena uměle, a proto dochází k válkám. Což by se ovšem dalo interpretovat též jako specifikum lidské agrese, kde kultura, ideologie a společenské podmínky mění onen „neutrální pud“ takovým způsobem, že to oslabuje jeho interpretační prioritu ve vztahu k lidskému chování. Přesto mají úvahy dr. Poněšického svoji vnitřní logiku – Lorenzovo stanovisko doplňuje Freudovým názorem, totiž, že když není prostor pro přirozenou agresi, pak v kultuře narůstají její zhoubnější formy. Je patrné, že uvedené pojetí implikuje existenci adaptivní (konstruktivní) a maladaptivní (destruktivní) agrese (zde je zřejmá inspirace pojetím benigní a maligní agrese podle E. Fromma. Ostatně Frommův vliv je patrný i na jiných místech textu). Podobně dichotomicky autor přistupuje k tématům afektu, moci, narcismu a násilí.

Dr. Poněšický většinou korektně a kriticky pojednává různé teorie agrese, avšak místy spíše na zjednodušeném pozadí různých teorií rozvíjí vlastní pohled. Například autoři již zmíněné frustrační teorie agrese se nezmiňují o tom, že by se měla veškerá frustrace odstranit, neboť jejich nálezy nic takového neimplikovaly. Nakonec autor habilitačního spisu sám originálně pojme zmíněnou koncepci, když připouští, že agrese je reakcí na frustraci zejména chronicky neuspokojených různých potřeb, zejména však vztahových, což může být podkladem ke zformování motivačního jádra agresivního jednání označovaného jako **syndrom zahořknutí**. Podobně inovativně přistupuje k výkladu xenofobie jako zesílené neuspokojené potřeby sebecítění a sebeohrazení.

Autor se dobře orientuje v řadě psychodynamicky fundovaných koncepcích agrese a této znalosti využívá i ke zhodnocení své terapeutické zkušenosti. Jeho úvahy přesvědčivě vypovídají o tom, co pro psychologa a psychoterapeuta agrese znamená. Je například užitečné si připomenout, že násilné chování představuje selhání mechanismu regulace, pochopit agresi nám rovněž pomáhá představa o potlačeném spolucítění či traumatickém rozbití spolucítění. Nakonec nelze než souhlasit s autorovým tvrzením, že akceptace psyché jako konfliktní struktury vede k hlubšímu porozumění nejrůznějších podob agrese.

Úvahy amplifikující myšlenky jiných autorů nenechávají čtenáře v klidu – podněcují jej často k dalším otázkám: *jsou-li hraniční osobnosti skutečně náchylné k predátorské (nebo jak autor píše „lovčí“) agresi, za jakých podmínek se u těchto jedinců spouští takový druh agrese?* Avšak celkově je exkurz do související tematiky „lovčí a obětní emocionalita“ přesvědčivý. Dr. Poněšický analyzuje agresi v jemných nuancích a dotýká se tak často závažných a v agresologické literatuře někdy podceňovaných témat, jakými jsou například agrese a krize identity, agrese jako možnost zmírnit nudu vyvěrající z difúzní identity, specificky mužská agrese ve službách zachování a ubránění vlastní identity, agrese jako důsledek strachu z rozpadu osobnosti, agrese jako závislost, obětavost jako forma násilí, anhedonická depresivní prázdnota a afektivní otupění jako zdroj agrese, agrese jako kompenzační snaha znovu nastolit intenzivní prožitek sebe sama. Rovněž zmínka o interpersonálním násilí, které plodí trauma, reflektuje vývoj názorů v dané oblasti v posledních letech na původ některých psychických nemocí a osobnostních poruch – viz interpersonální trauma, komplexní trauma, vývojové trauma (počínaje pracemi van der Kolka, téma, které je dnes reprezentováno již nepřehledným množstvím výzkumných a klinických studií). Nepřekvapuje potom autorův promyšlený výklad traumatu v důsledku sexuálního zneužití v rodině a z toho odvozená dynamika oběti a násilníka.

Z textu je patrné, že emoce či afekt v agresi hrají důležitou, ne-li zásadní roli.

Z psychoanalytického hlediska se mi jeví jako podstatné především zdůraznit, že tato charakteristika plní svoji funkci nejenom v procesech separace a diferenciaci, jak o nich píše habilitant, ale že je třeba pozorně zkoumat agresi jako afektivně vybavenou strukturu, neboť právě to jí dodává impuls k jednání a tedy i k úsilí o jeho kontrolu. Autor v podstatě o agresi takto pojednává, v habilitačním spisu je tato myšlenka roztroušena na několika místech.

Odlišení agrese a násilí je v rámci autorova přístupu důležitou koncepční úvahou. Agrese je podle Poněšického jedním ze zdrojů životní energie a vývoje, pramenem afektivní motivace k prosazení se a osamostatnění. Násilí pak představuje průlom do osobnostních hranic druhého a jde tudíž o strukturální narušení psychiky. Snad by bylo možné i v tomto pojetí násilí podtrhnout jeho další, z hlediska psychoanalýzy významnou funkci, totiž „vyprázdnění“ mysli či zbavení mysli nežádoucích obsahů, především prostřednictvím štěpení a projekce.

Porozumění narcismu ve vztahu k agresi a násilí je rovněž významným tématem nejenom psychoanalýzy (narcismu a patologickému narcismu je například v roce 2013 věnováno 3. číslo časopisu *Journal of Personality Assessment*, což svědčí o aktuálnosti tématu i mimo okruh psychoanalýzy). Narcismus slouží autorovi k objasnění dalšího aspektu agrese či násilí,

který zde vysvětluje jako narušení vztahové rovnováhy a v tomto rámci navrhuje též původní obecnější typologii různých forem agrese.

Podle Poněšického je možné formulovat koncizní teorii agrese tehdy, budeme-li mít koherentní teorii osobnosti, proto se zabývá zejména psychoanalytickým konceptem organizace osobnosti podle Kernberga. *Autor by mohl v diskuzi objasnit, co má na mysli, když píše o vyšší vztahově celostní organizaci osobnosti (zřejmě inspirován Kernbergem či Bergeretem) jako vyšší podobě organizace osobnosti. Představa násilí jako „vymknutí se celostní organizaci na všech úrovních...“ se jeví plausibilní hypotézou, autor by ji mohl v rozpravě rozvést. Originální myšlenka inspirovaná Lacanem, totiž že násilí na dětech vykonáváme i tím, že je učíme řeči, že jim vnucujeme obraz dospělého světa, že řeč znamená smrt fantazie, by mohla být argumentačně zpřesněna – především jak to vše souvisí s posilováním agrese u dětí? V souvislosti s objasňováním nedestruktivní agrese jako nástroje separace a individuace upozorňuje dr. Poněšický na nebezpečí příliš harmonických rodin, které znemožňují dětem separaci a zakládají tak podloží pro agresi. V rozpravě by mohl autor i tuto tezi rozvést.*

Zásadní pro agresi je podle autora narušování hranic ve vztazích a to jak na úrovni interpersonální, tak na úrovni sociální a kulturní. *V psychoanalytickém diskurzu je narušování hranic mnohdy spojováno s perversí, proto se nabízí otázka jakou roli má perverze v rozvoji agresivního jednání?*

Autor používá srozumitelný, ale místy nikoli přísně vědecký jazyk (např. „nemají všichni od boha stejné vlohy“). Některá tvrzení jsou spíše deklarativní bez příslušné argumentace (např. „opravdový egoista může být i altruista“, i když je dlužno připustit, že celkově je příslušné téma zpracováno vyváženě). Zejména přesahy do politické a kulturní sféry jsou argumentačně nedotažené – vyústění jsou často příliš lapidární, jako je například přiřazení Václava Klause k typu rivalitní a konkurující agrese, které se nutně jeví bez důkladnější analýzy jeho osobnosti jako zjednodušující. Stejně tak působí i zmínka o Kantově morálním imperativu v souvislosti s mafiánskou morálkou. Také není snadné přijmout tvrzení, že „agrese je nedílnou součástí mileneckého chování“ bez výzkumného podkladu, nebo náležité specifikace. V této souvislosti by kupříkladu mohla být systematictěji pojednána problematika objektivních vztahů, citové vazby (attachment) a násilí, autor by tak mohl přesvědčivěji odpovědět na otázku, proč se nejvíce agrese odehrává mezi lidmi, kteří jsou si emočně blízko - výborným příkladem takové analýzy je monografie Violent attachments od J. R. Melloe. Jinde autor v práci klade svědomí do protikladu k naučené sociálnosti – zde musí autor implicitně předpokládat čtenářovu znalost psychoanalytické koncepce svědomí, jinak je takové tvrzení matoucí. Avšak například výklad narušení integrity osobnosti disidentů jako zdroj boje za spravedlnost je originální a stál by za rozpracování. Různé výklady násilí ve vztahu ke svobodě, jsou srozumitelné, fundované, ale místy bez patřičných odkazů. Pozoruhodný je autorův názor na růst agrese ve společnosti, nicméně identifikace jedné ze soudobých podmínek tohoto stavu – totiž postmoderny- vyznívá opět poněkud tendenčně, protože tato úvaha není podložena analýzou nebo faktickou argumentací.

V pokusech sladit psychologickou a tudíž primárně na jedince zaměřenou interpretaci s výkladovými rovinami sociologickými či kulturologickými jde autor ještě dál, když násilí včlení do filozoficko-etického kontextu. Použije jistého paradoxu, když se přihlásí k Halíkově bonmotu, že „zlo se objevuje na pozadí bazálně uloženého dobra“ (mimočodem, tato myšlenka není Halíkova původní, objevil jsem ji v jiné podobě u Aldouse Huxleyho). Psychoanalytické pojetí zla je však velké téma, jež by i ve vztahu k násilí vyžadovalo důkladnější rozbor (v češtině je například dostupný ve studii Sue Gardnerové Ozvěny zla). Avšak chápeme-li psychologickou analýzu moci jako příspěvek k tomuto tématu, pak je třeba ocenit autorův výklad geneze a rozšiřování moci v důsledku traumatu, či fascinací a ztrátou kritického vlivu nevědomí. Promyšlené jsou rovněž pasáže věnované mechanismům získávání a upevnění moci, vztahu mezi mocí a láskou, atd. Názor, že sadistické násilí jako projev moci představuje kompenzaci vlastního strachu ze smrti, lze snad i bez dalšího vysvětlení akceptovat, avšak tvrzení, že může jít též o uspokojení latentních homosexuálních impulsů, by přece jen vyžadovalo sofistikovanější interpretaci. A totéž platí o jiném možném motivu sadistické agrese - strachu ze silné ženy.

Druhá část představuje dílčí příležitostné stati, které nebyly promyšleny jako celek, přesto jí nic neubírá na závažnosti a naléhavosti. Témata moci, vlivu, násilí, empatie či psychosomatiky jsou zde představena v konkrétních souvislostech psychoterapeutické práce. V tomto terénu se autor pohybuje sebejistě a kompetentně. Stati svědčí o terapeutické erudici autora, o jemných nuancích moci a násilí, které jej provázejí a umožňují čtenáři nahlédnout do vztahu mezi klientem a terapeutem. Jsou však nejen ilustrací psychoterapeutovy empatické práce s klientem, ale především ukázkou kreativního využití nejnovějších poznatků z dané oblasti k objasnění procesu psychoterapie. Chápeme-li terapeutický vztah do jisté míry jako model vztahů, které člověk životě utváří, pak mají Poněšického texty o psychoterapii, násilí a moci obecnější přesah.

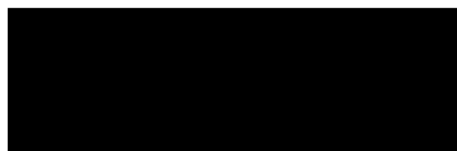
Ve třetí části autor se pokouší terapeutické zkušenosti s agresivitou transponovat do pedagogické oblasti, což není snadný úkol. Jde zároveň o jakési shrnutí toho, co autor považuje za nejvýznamnější pro terapii a výchovné působení (to v menší míře). Za originální lze považovat konfrontaci dvou různých organizačních principů (klientova a terapeutova, event. učitele a žáka). Empatie a intersubjektivita jsou zásadním východiskem pro porozumění nejenom individuální dynamice klienta, ale především dynamice vztahové (objektním vztahům v terapeutickém a výchovném kontextu). Důraz na změnu přenesený do oblasti pedagogické praxe by znamenal zásadní průlom do přetrvávajících rigidních představ o vztahu učitel – žák. Tato myšlenka by určitě stála za důkladnější artikulací a hlavně za rozšířením do pedagogické praxe. Celkově je patrné, že propracovanější úvahy se týkají vztahu mezi terapeutem a klientem, které jsou podpořeny rovněž pozoruhodnými kazuistickými fragmenty. Avšak i rozbor vztahu mezi učitelem a žákem je rozvíjen s podobným zaujetím a fundovaností, a to přesto, že je jen obrysově načrtnut (což je pochopitelné v kontextu autorovy celoživotní praxe). Tuto pasáž lze nahlížet jako inspirující i pro pedagogickou psychologii (např. nový pohled na trpělivost a netrpělivost, vymezení a testování hranic, porozumění studu a řada další pozoruhodných postřehů, jež by si zasloužily rozpracování). Po formální stránce je tato část habilitace mírně odlišná od předchozích, jakoby tlak zkušenosti

vedl autora místy k jakési zhuštěnosti až „definitivnosti“, tj. jakoby autor nepotřeboval například odkazy k jiným pramenům, a pokud cituje, tak velmi volně, místy nestandardně (mnohdy bez udání roku vydání práce) a bez potřeby diskutovat různé pohledy na věc. Přesto zde autor neslevuje z náročnosti výkladu a navíc musím připustit, že tato část práce byla pro mě nejčtivější a též nejoriginálnější. *(Snad bych se jen rád zeptal, proč autor překládá „relational psychoanalysis“ jako „relacionální psychoanalýza“, když existuje docela výstižný a častější český překlad „vztahová psychoanalýza“).*

Dr. Poněšickému se podařilo napsat práci o agresi, násilí a moci v psychoanalytické perspektivě způsobem, který oslovuje širší vzdělanou veřejnost, tedy nikoli jen úzkou psychodynamicky smýšlející komunitu. Navíc, odborná náročnost publikace je srovnatelná s pracemi, které o daném tématu píší současní psychoanalyticky orientovaní autoři (např. R. Mizen a M. Morris: *On aggression and violence. An analytic perspective*). Jde o práci sycenou bohatou autorovou terapeutickou zkušeností, myšlenkově originální a inspirující. Nepochybně by si zasloužila knižní vydání.

Lze tudíž konstatovat, že habilitační spis splňuje kritéria kladená na tento druh textů a proto jej doporučuji k dalšímu řízení.

Brno, 9.11. 2016

Prof. PhDr. Ivo Čermák, CSc.

Jihočeská univerzita

Pedagogická fakulta

Habilitační obor: Pedagogická psychologie

Uchazeč: MUDr. PhDr. Jan Poněšický, Ph.D.

Pracoviště: Pražská vysoká škola psychosociálních studií

Habilitační práce: Biopsychosociální pojetí agrese, násilí a moci. Kritická studie.
Konsekvence pro psychoterapii a pedagogiku.

Oponent: prof. PhDr. Evžen Řehulka, CSc.

Pracoviště: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Je obtížné psát posudek na habilitační spis uchazeče, který má za sebou desítky let intenzivní klinické i pedagogické odborné práce a zkušeností ve dvou státech, řadu časopiseckých a knižních publikací a je známou osobností české psychiatrie a psychologie. Přes toto úvodní konstatování, či lépe řečeno s jeho vědomím, se pokusím charakterizovat podanou habilitační práci MUDr. et PhDr. Jana Poněšického, Ph.D., která je nazvaná *Biopsychosociální pojetí agrese, násilí a moci* a je blíže označena jako kritická studie s konsekvencemi pro psychoterapii a pedagogiku. Celá práce je rozdělena na tři hlavní kapitoly, z nichž první má název *Obecná problematika agrese, násilí a moci*, další kapitola nese označení *Moc, ovlivňování a proces změny v psychoterapii* a poslední část habilitačního spisu má nadpis *Možnosti aplikace psychotherapeutických zkušeností na pedagogiku*. Základní použitá literatura, zejména německé provenience, je uvedena pro první kapitolu a dohromady pro dvě ostatní části knihy. Celá habilitační práce má rozsah 193 stran.

Kdo je alespoň zčásti orientován v myšlenkovém světě dr. Poněšického bude, zejména v prvních dvou kapitolách práce, nacházet mnoho známých autorových úvah o agresivitě, moci, psychoterapii, psychosomatice ve filozofických, sociologických, kulturně-antropologických, psychoanalytických a dalších souvislostech.

Nejrozsáhlejší první část habilitační práce je rozvíjena kolem důležité kategorie agrese, kterou lze pojednávat od fyziologie až po sociologii a je tak široce pojímána, že autor přímo konstatuje, že „agrese vlastně není vědeckým pojmem“ (s. 12) a v dalším textu se jí zabývá interpretací názorů badatelů, které v této souvislosti nelze vynechat, jako je Freud,

Lorenz, Fromm, Kleinová, Perls, Dollard-Millerova teorie ad., přičemž zde je patrné především psychotherapeutické zakotvení autora. Je obtížné tuto širokou paletu prezentovaných názorů hodnotit, neboť umožňuje různé závěry. To v podstatě konstatuje i autor, který v „závěru“ této kapitoly říká, že obtížná je primární i sekundární prevence agresivity a dokonce zde konstatuje, že „jisté úspěchy zaznamenalo zavedení etiky do výuky ve školách s praktickým nácvikem konstruktivního řešení konfliktů“ (s. 82), což je poznatek, o němž je možno dále diskutovat. Text této kapitoly pokračuje tématem o „filozofii, sociologii a psychologii moci“, kde se autor věnuje násilí a nemotivované agresi a v závěru se pokouší uzavřít své úvahy odstavci o zacházení s agresi ve výchově. Konkrétní rady jsou zde samozřejmě obtížné a autor k nim ani nesměřuje, pokud bychom tak nechápali alespoň jeho důraz na přirozenou a transparentní výchovu a na spontánní, aktivní a cílevědomé reagování vychovatele na dítě. Pokud by nám to připadalo málo, musíme si uvědomit, že i S. Freud považoval učitelství za „nemožné“ povolání.

V další části své práce se autor věnuje otázkám „moci, ovlivňování a procesu změny v psychoterapii“, což jsou důležité problémy nejen v psychotherapeutickém vztahu, ale obecně v jakémkoli sociálním vztahu. Texty, které jsou v této kapitole uvedené, autor již dříve časopisecky publikoval a prošly tedy oponentním řízením. Myšlenkově navazují na první část práce, ale jsou již více konkretizovány na psychoterapii. Autor zde opět zdůrazňuje svou myšlenku, která je významná pro terapeutický vztah, že „můžeme být sami sebou, když budeme jednat dle svých emocí, rozumu, či přijatých etických kodexů“ (s. 156).

Svým způsobem vyústění všech úvah celé práce je v poslední kapitole habilitačního spisu, která nese název „Možnosti aplikace psychotherapeutických zkušeností s agresivitou na pedagogiku“. Myšlenkové i praktické propojení psychotherapie s pedagogikou, zejména s psychologií výchovy nám připadá velmi plodné, ať již z hlediska cíle, neboť pedagogika i psychotherapie sleduje změnu osobnosti, i když metody se zde mohou lišit a rovněž výchozí teoretická báze je zde odlišná. Je zajímavé, že řada oficiálních učebnic pedagogické psychologie se těmito idejemi málo nebo vůbec nezabývá. Dr. Poněšický hned v úvodu této kapitoly vychází z článku českého pedagoga a psychologa R. Jedličky (bibliografický odkaz nám připadá neúplný), který říká, že poznatky z psychotherapie a dynamické psychologie umožňují úspěšnou diagnostiku, edukaci, resp. reedukaci i prognózu maladaptivních vzorců chování u žáků. Jako zkušený psychotherapeut, zde habilitant zdůrazňuje ještě interakčnost psychotherapeutického (tedy i výchovného) vztahu, neboť „therapeutická situace a atmosféra působí na obě strany“ (s. 161), což si někdy učitelé v praxi ne zcela uvědomují. V české pedagogice je v této souvislosti často citován M. Buber, že „vědění o druhém člověku je

možné jen skrze vztah já – ty“ (s. 170). (Buberova kniha, i když je citovaná a důležitá pro autorovy úvahy není, bohužel, v seznamu literatury.)

Mohli bychom dále komentovat text dr. Poněšického, jenž je bohatě naplněn myšlenkami psychologických teorií, které se vztahují k současným pedagogickým problémům, tedy speciálně k agresivnímu chování a z něho vyplývajícím výchovným nesnázím. Předložená habilitační práce je však natolik nasycena množstvím teorií, že není možno zmínit se o všech, ba dokonce někdy může množství teorií a spojování různých problému působit málo přehledně. Proto bychom si dovolili nabídnout dr. Poněšickému několik otázek pro diskusi kolem habilitačního spisu:

- Jak chápe vztah psychoterapie a výchovy
- Jaké psychoterapeutické kompetence by měl mít současný školní psycholog
- V autorových úvahách nám připadá malé využití myšlenek C. Rogerse

Závěrem můžeme konstatovat, že předložená habilitační práce MUDr. et PhDr. Jana Poněšického, Ph.D. *Biopsychosociální pojetí agrese, násilí a moci* představuje fundovanou práci s množstvím informací, kde se vzdělaný teoretik a zkušený praktik pokusil uchopit z širokého záběru náročný problém, který je aktuální nejen v současné psychoterapii a pedagogice, ale je celospolečensky závažný.

Závěr

Habilitační práce MUDr. PhDr. Jana Poněšického, Ph.D., *„Biopsychosociální pojetí agrese, násilí a moci. Kritická studie. Konsekvence pro psychoterapii a pedagogiku“* splňuje požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Pedagogická psychologie.

V Brně 17. srpna 2016

prof. PhDr. Evžen Řehulka, CSc.

Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity

Brno